

*Ярослав Яців, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри спортивних спеціалізацій, заступник декана факультету фізичного виховання
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ

У статті висвітлено теоретичні основи патріотичного виховання підлітків, обґрунтовано змісті форми патріотичного виховання учнів і шляхи реалізації його змісту в позаурочний час. Розкрито форми патріотичної діяльності, в процесі якої вони оволодівають досвідом патріотичної поведінки, навичками та вміннями, необхідними майбутньому громадянину України.

Постановка проблеми. Сьогодення вимагає теоретичного обґрунтування і реалізації на практиці нової парадигми виховання, яка ввбрала б у себе все найкраще, що досягнуто вітчизняною практикою, збагатилася позитивним світовим досвідом. Сьогоднішній етап розвитку суспільності в Україні пов'язаний з діалектичним поступом на шляху формування системи національного виховання підростаючого покоління. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття) [3], концепція громадянського виховання вимагають оновлення виховного процесу, створення сприятливих умов для самореалізації і розвитку кожної дитини, врахування інтересів і потреб, стимулювання внутрішньої потреби дитини у формуванні її духовного світу [5].

Аналіз останніх досліджень. Успішне розв'язання цих завдань залежить від організації позаурочної виховної діяльності з учнями, спрямованої на забезпечення потреб особистості у творчій самореалізації, здобуття учнівською молоддю додаткових знань, умінь та навичок за інтересами, інтелектуальний та духовний розвиток, підготовку їх до активної професійної та громадської діяльності. Теоретичні і практичні засади діяльності позашкільних навчально-виховних закладів України висвітлено у працях О. Киричука, В. Сагарди, О. Сухомлинської, Т. Суценко та ін.

Мета статті – розкрити сутність, зміст, форми і методи патріотичного виховання учнів середнього шкільного віку в позаурочний час.

Виклад основного матеріалу. Високе почуття національної гордості, любові до Вітчизни, найглибшу патріотичну ідейну переконаність і свідомість не можна вважати справжнім патріотизмом, якщо вони не

втілюються в конкретну діяльність патріотичного змісту. Активна діяльність патріотичного змісту є не тільки показником і критерієм патріотичної вихованості, але насамперед найважливішою її умовою: виховання патріотизму повинно здійснюватися на основі позитивного почуттєво-емоційного ставлення, формування свідомості, в процесі активної патріотичної діяльності. Діалектика взаємовпливу почуття й інтелекту втілюється у свідому переконаність, благородну потребу практично служити інтересам Вітчизни. До речі, у свій час Г.С. Костюк з'ясував взаємозв'язок діяльності і переконаності [6]. Так формуються моральний дух, вольові якості патріотизму.

Різноманітність змісту і форм діяльності людини – надзвичайно важлива умова її гармонійного розвитку [2]. Суттєвою педагогічною умовою є формування потреб та інтересів патріотичного змісту, своєчасне їх задоволення у відповідній діяльності, оскільки потреби особистості, не реалізовані у відповідних видах діяльності, рано чи пізно атрофуються, згасають. Звісно ж, ця умова повинна відображатися більшою мірою в позакласних та позашкільних виховних заходах, у процесі самовиховання учнів. Причому з розширенням суспільно-політичних інтересів особистості підвищується потреба в їх реалізації, прагненні проявити соціальну активність, тобто бути патріотом.

На зміст позаурочної діяльності у сучасних умовах суттєво впливають ринкові відносини, конкуренція, вільний вибір галузі діяльності тощо. У позаурочний час педагоги мають ширші можливості вибору змісту, форм проведення, організації та послідовності підготовки тощо. Це, зокрема, стосується вивчення народних звичаїв, традицій, обрядів. З одного боку, вони поєднують

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ

у собі минуле і майбутнє, з іншого – спираються на громадську думку і тому виявляють велику життєздатність. Прилучаючись до них, молодь формує також почуття причетності до свого народу, утверджує історичну пам'ять.

Теоретичною основою виховної діяльності в наш час є національно-культурний зміст, звернення до своїх національних коренів, традицій, етнопедагогіки. Вивчення досвіду розвитку національної системи виховання в зарубіжних країнах свідчить, що дотримання закономірних зв'язків, які об'єктивно існують між рідною культурою, національною духовністю й внутрішнім світом особистості, її свідомістю, забезпечує успіх у розвитку і вихованні підрастаючих поколінь.

Аналіз джерел і власний педагогічний досвід уможливило висновок про те, що позаурочна діяльність залежить від природної активності педагогів і учнів. Якщо вона ґрунтується лише на офіційному виконанні вчителями даних їм доручень відповідно до плану роботи, то така діяльність великого успіху не матиме. Вона часто ведеться формально, а тому надто регламентована у часі. Успіх досягається лише тоді, коли педагог демонструє власну зацікавленість у сфері національно-патріотичного виховання, у спорті, туризмі, художній самодіяльності, красномовстві тощо, не рахується з власним часом, робить чималий внесок у справу виховання учнів.

Водночас необхідно зазначити, що позаурочна діяльність створює можливості для перетворення патріотичних почуттів у стійкі патріотичні переконання, звички, забезпечує учневі умови свободи вибору. У позаурочних заходах учні оволодівають досвідом патріотичної поведінки, навичками та уміннями. Визначальними напрямками патріотичного виховання є поєднання методологічної основи, органічний взаємозв'язок патріотичної роботи на уроках і в позаурочний час з вивченням програмового матеріалу загальноосвітніх предметів, активність і – в розумних межах – самостійність у патріотичній діяльності, єдність виховних зусиль сім'ї, школи, позашкільних закладів і громадських організацій.

Вважаємо, що позаурочна виховна діяльність з учнями проводиться на підставі самодіяльності і добровільності учнів. Аналіз роботи загальноосвітніх шкіл, позашкільних закладів, дитячих і юнацьких громадських організацій підтверджує, що при організації позаурочної виховної діяльності виступає низка актуальних проблем, а саме: якими повинні бути система, зміст, форми, методи, принципи, позаурочної виховної діяльності з урахуванням інтересів учнів,

їх вільного часу, а також можливостей педагогів, керівників гуртків, об'єднань, наявності матеріальної бази, а також емоційне сприйняття заходів і їхній вплив на поведінку учнів.

Враховуючи специфіку виховної роботи у позаурочний час, визначаємо діяльність учня як один із найважливіших чинників національно-патріотичного виховання. Організація діяльності учнів у позаурочний час означає організацію творчо-активного ставлення до неї, визнання за кожним права бути особистістю, рівноправним суб'єктом. Специфіка полягає у нерегламентованості, добровільності вибору видів і організаційних форм діяльності, самодіяльності, відмінності системи підпорядкування (від шкільної), у неформальному характері і різновіковому складі груп спілкування, що сприяє подоланню негативних наслідків вікової сегрегації.

Діяльнісний підхід до розв'язання деяких практичних проблем виховання висвітлений у дослідженнях І. Бега, О. Дубасенюк, Н. Сидорчук та ін. Технологія реалізації діялісного підходу у національно-патріотичному вихованні учнів у позаурочний час передбачає з'ясування змісту, шляхів і засобів організації позаурочної діяльності учнівської молоді [1]. Це, на нашу думку, розкриває сутність демократичного підходу до організації національно-патріотичного виховання в позаурочний час, а також означає, що виховання відбувається природним шляхом – через діяльність.

Пріоритетами позаурочної діяльності учнівської молоді є: надання їм права вільного вибору занять за інтересами, профілю програм, особистісний підхід, профорієнтаційна робота. Ця діяльність створює умови кожній дитині для розкриття своїх здібностей, надає можливість почувати себе комфортно, впевнено. Щоб дитина хотіла займатися чимось, окрім підготовки уроків, виховнику потрібно розвивати у неї інтерес, потреби, формувати стійкі мотиви певної діяльності. Педагог не повинен нав'язувати вихованням форми і способи діяльності, а насамперед придивлятися, спостерігати за життям дітей, брати участь у ньому на правах старшого, у виховній роботі перевагу надавати індивідуально-масовим заходам, забезпечувати психологічне розвантаження дітей, враховувати потреби дітей займатися улюбленою справою. Учні самі вибирають зміст, форми роботи, самі планують, організовують роботу, підбивають підсумки.

Суттєвим моментом у реалізації цього принципу є співпраця дітей і дорослих, у процесі якої справи плануються, готуються, здійснюються і оцінюються дітьми і дорослими разом. При

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ

цьому важливо, щоб їх об'єднували спільні цілі, спільні життєво важливі турботи, а стосунки будувалися на принципах співробітництва. У позаурочній виховній роботі необхідно старатися підтримувати паростки справжньої дружби, взаємодопомоги, вчити переживати радість за чийсь успіхи, не розпалювати суперництва.

У позаурочній діяльності, стверджує В. Сухомлинський, можна досягти духовної єдності вихователя і вихованця. На основі власних інтересів, захоплення і об'єднуються учень з учителем. У позаурочній діяльності в усіх її формах і проявах має місце добровільність перебування в тому чи іншому колективі, де панує співпраця на рівні партнерства учня зі своїм педагогом, який тут уже не викладач або "не тільки викладач, а й член колективу вихованців. Він захоплений діяльністю цього колективу, має із своїми вихованцями спільні інтереси. У його (В. Сухомлинського) експерименті кожен педагог є керівником, вихователем одного, двох, іноді трьох колективів, об'єднань, гуртків, що функціонують у позаурочний час, відповідно "кожен учень бере участь у житті двох, трьох колективів, і в одному з цих колективів – його наставник, старший товариш-учитель" [7].

Вважаємо, що позаурочна виховна діяльність повинна бути наповнена українським змістом, має пробудити в кожного громадянина України відповідальність за повноцінність свого життя, за цілу Україну, державу.

Першорядне життєве значення, на нашу думку, має прищеплення молоді любові до України як життєвої домінанти. Це стосується як українців, так і представників інших національностей. Зміст патріотичного виховання учнів у позаурочний час складають відомості про народні звичаї, традиції, обряди, через які передається багатовіковий досвід наших предків і які є потужним виразником самобутності українського народу. Однак на кожному історичному етапі традиції, зокрема виховні, змінюються під впливом соціального замовлення, що є відображенням актуальних завдань суспільства. А це своєю чергою, вимагає поєднання української національної традиції і національного ідеалу виховання та потреб, що впливають з ідеї практичного державотворення.

Йдеться про те, що будь-який захід не може бути ізольованим від життя нації, народу. Тому важливо спиратися на свою національну систему виховання, вивчати і враховувати особливості національного характеру та національно-виховного ідеалу, в якому втілено традиційні виховні прагнення народу. І це означає не лише розвиток національного самоусвідомлення, засвоєння

національних традицій, обрядів, рідної мови тощо. Національне виховання охоплює фактично всі аспекти формування моделі поведінки дитини: моральний, громадянський, фізичний, господарський, естетичний тощо.

Серцевиною виховної позаурочної діяльності, на нашу думку, є вростання дитини в національні традиції, формування національної самосвідомості. Діти повинні ознайомитися з національними та етнічними символами (державний герб, прапор), історичною атрибутикою (гетьманською, козацькою, стрілецькою), етнічною символікою (калина, вишня, писанка, вишиванка, бандура). Висвітлення правдивої історії та освіти народу має вагоме значення у відновленні історичної пам'яті та національної гідності. Відтворюючи історичну пам'ять засобами рідної мови, літератури, історії, культури, мистецтва, народними традиціями і звичаями, педагоги закладають підвалини національної самосвідомості. Чільне місце в роботі з дітьми має зайняти вшанування пам'яті національних героїв, постатей української культури, науки, державних діячів.

Реалізація практичної орієнтації на творчу діяльність означає практичну участь дитини у збагаченні національних цінностей, у розвитку культурних і духовних надбань, у добродійній діяльності. Така участь сприяє успішному становленню особистості. Головними компонентами виховної роботи у напрямку національно-патріотичного виховання, безумовно, повинні бути такі: виділення провідних ідей змісту виховної роботи у позаурочний час; створення організаційних, психолого-педагогічних умов для пізнання учнями самобутніх ознак рідного народу, особливостей його національного характеру і світогляду; постійна систематизація, інтеграція набутих знань, виявлення їхніх зв'язків з українською національною ідеєю; застосування виховних технологій з питань оволодіння учнівською молоддю культурно-історичним матеріалом, науковими теоріями і концепціями з національних проблем; формування в учнів почуття господаря рідного краю, творця власного життя, активного учасника доленосних подій в сучасній історії рідного народу; стимулювання учнів постійно займатися самоосвітою і самовихованням, самореалізацією, самостійною пошуково-дослідницькою діяльністю з проблем історії, культури, духовності рідного народу; вивчення результативності своєї роботи, координація її з усією навчально-виховною діяльністю у навчально-виховному і позашкільному закладах, культурно-просвітних організаціях.

